Podjela poreza na izravne i neizravne poreze označuje poreze koji izravno ili neizravno „pogađaju“ dohodak. Smatralo se je da su tzv. neizravni porezi, posebno posebni porez na potrošnju – trošarine – izraz nerazvijenog poreznog sustava. U nešto blažem obliku tretirao se opći porez na potrošnju. Danas se smatra da je porez na dodanu vrijednost porezni oblik budućnosti. Pogledajmo kako on djeluje u Lijepoj našoj.

Posebni oblik poreza na potrošnju zamjenio je „zvijezdu“ poreznih sustava – porez na dohodak. Naime, welfare state se je temeljila, pored ostalog, na progresivnom oporezivanju dohotka građana. Tako su se u većoj mjeri oporezivali visoki dohoci. U tome se je uobičajeno pretjeralo. Naime, prilikom uvođenja poreza na dohodak najveća marginalna stopa poreza na dohodak iznosila je u SAD svega 7 - slovima: sedam – posto. Na početku sedamdesetih godina prošlog stoljeća marginalna porezna stopa povećala se je na prohibitivnu razinu od 80% - slovima osmadeset posto. Nakon naftnog šoka pokrenuto je rastakanje države blagostanja što je rezultiralo znatnim, iako ne i dovoljnim, smanjenjem granične stope poreza na dohodak. Priču je započeo slavni američki predsjednik Ronald Regan, što su mu tek akademski zamjerili demokrati. Posebno je značajno bilo oporezivanje dohotka u tzv. nordijskim zemljama za koje se je s pravom tvrdilo da su socijalističke zemlje (kako bi se dala negativna ocijena tzv. socijalističkih zemalja). Danas je država blagostanja „istjerana“ iz tih zemalja.

Nova „zvijezda“ je rođena u vrijeme slave svoje prethodnice – poreza na dohodak – porez na dodanu vrijednost. Krajem pedesetih godina prošlog stoljeća ovaj porezni oblik je uvela Francuska. Mic po mic ovaj je porezni oblik postao dominantan porezni oblik poreza na potrošnju u Europskoj uniji. (Valja identificirati da još uvijek nije uveden porez na dodanu vrijednost u SAD.) U mnogim je razvijenim zemljama zamjenio dotadašnji porez na promet. I dok je stari porez na promet mogao imati nebrojni broj poreznih stopa, porez na dodanu vrijednost može imati tek nekoliko stopa pored osnovne porezne stope. Naročito napredne zemlje, slučaj Lijepe naše (1998.), uvele su porez na dodanu vrijednost sa samo jednom poreznom stopom od 22%. Za razliku od svog prethodnika, porez na promet u maloprodaji, porez na dodanu vrijednost oporezuje zalihe, inpute, pa je fiskalna izdašnost prilikom njegovog uvođenja daleko veća. Upravo njegovo uvođenje i loše poznavanje tehnoloških karakteristika poreza na dodanu vrijednost početak je mnogih problema koji su od 1998.metastazirali i danas određuju ponašanje države.

Pretpostavljeni porezni obveznik poreza na dodanu vrijednost je građanin koji je konačni

konzument određenog proizvoda/usluge. U jednom od tekstova u rubrici „Harač“ ovu pretpostavku smo nazvali pravnom incidencom. Međutim, kako to često u životu biva, u procesu reprodukcije porez na dodanu vrijednost, u slučaju neograničene elastičnosti potražnje, snosi proizvođač. Recimo, cijene knjiga koje izdaje Rifin nisu se povećale za iznos poreza, što pretpostavlja pravna incidenca, već cjelokupni iznos poreza snosi Rifin. Tako je dodana vrijednost proizvođačaÂ oporezovana za iznos poreza na dodanu vrijednost. Drugim riječima to znači da su osobni dohoci u bruto iznosu dodatno porezno opterećeni kao i porez na dobit. U Lijepoj našoj to valja interpretirati kao oporezivanje bruto plaća za 25% (pojednostavljeno rečeno polovina bruto plaće plaća se u vidu poreza i doprinosa, dok se polovina isplaćuje radniku) , te povećanje oporezivanja dobiti sa predviđenih 20 na 45%.

Nadalje, zamisliv je primjer da građanin u cjelosti potroši svoj dohodak. Porez na dodanu vrijednost u cijelosti snosi potrošač, u slučaju neelastične potražnje, pa od preostalog dijela bruto dohotka (u našem slučaju polovine bruto dohotka) jedna petina predstavlja porez na potrošnju. Ponovimo li naš primjer, imamo: 200 kuna bruto dohotka opterećen je s 25% poreza na dodanu vrijednost pa ukupno porezno opterećenje iznosi 150 kuna (polovina bruto dohotka na ime poreza i doprinosa na dohodak + četvrtina bruto dohotka -25% od 200 -). Iznos od stotinu kuna neto dohotka valja dodatno umanjiti za petinu (25% od 100= 80) pa se ukupna cijena rada Â od 250 kuna dijeli tako da država dobije 170 a radnik 80 kuna.

Iz iznesenog se može zaključiti da se efektivna porezna stopa poreza na dodanu vrijednost teoretski Â može kretati u širokom rasponu: od 0 do 50%. Činjenica da se realna porezna stopa može kretati u tako širokom rasponu prisiljava nas da zaključimo kako tvrdnja da je jedna jedinstvena porezna stopa poreza na dodanu vrijednost neutralna je samo priča bez sadržaja.

Molim čitatelja da sam zaključi koliko je primjereno nedavne porezne promjene nazvati reformama, te koliko je utemejena tvrdnja naših ministara kako je smanjena porezna presija u Lijepoj našoj.